

dırılmasında bu binanın rol və əhəmiyyətini artırır. Bu yaşayış binası təkcə memarlıq əsəri olmaqla qalmayıb, həm də Azərbaycan bənalının, ilk növbədə məşhur usta Həni-fənin yaradıcılığının səviyyəsinəndən xəbər verir. Beləliklə, XIX əsrin simasının dəyişilməsinə nəhəng töhfələr vermişdir.

Fon der Nonnenin planına tənqidi yanaşmasına baxmayaraq, akademik Fətullayev etiraf edir ki, "buna baxmayaraq, plan iriyyəyə doğru iri bir addım idi. Onun ideyasında müsbət planlaşdırma qərarları dayanırdı. Bütün naqisliklərinə rəğmən, plan şəhərin gələcək layihələşdirmə işləri üçün əsas rolunu oynayırdı."

Şəhər xüsusi konsert-teatr binalarının yoxluğunu kəskinliklə duyurdu. Belə bir şəraitdə H.Z. Tağıyevin ağılna Bakı üçün "əsl teatr binası" tikdirmək fikri gəldi və 1892-ci ildə o, teatr layihəsinə şəhər idarəsinə təqdim etdi. Teatr binasının tikilməsi üçün möhtəşəm buğda anbarının yerini təklif edən Tağıyev işləri alman mənşəli mühəndis-texnoloq Ferdinand Lekkula tapşırırdı. Azərbaycanda bir çox mülki tikililərin inşaatı onun adı ilə bağlıdır. Əgər Bakıda Lemkul nə zamansa tikilmiş binanı teatr üçün uyğunlaşdırılmalı idisə, Gəncə bir müddədən sonra onun özü tərəfindən Gəncəçayın sahillərində tikilmiş Forer malikanəsinə teatr binasına çevrmişdilər. Ancaq Forer malikanəsinin yarılanı, yarıflanan arxitekturalıya malik fasadı qorunub saxlanmışdı. Mümkündür ki, yalnız şəxsi zövq deyil, həm də sifarişçilərin - Gədəbəy sənaye kompleksi sahiblərinin və sahibkarlardan Forer və Qummelin arzuları Lemkulu öz layihələrində roman-qotik üslubdan geniş istifadəyə vadar etmişdi.

Lemkulla əlaqədar Bakı milyonçusu H.Z. Tağıyevi xatırladığını üçün bu koloritli şəxsiyyətin olduğu maraqlı və zəngin tərcü-

meyi-halından bir hadisəni yada salmaq istədim. Birinci dünya müharibəsinin başlanması xəbəri Tağıyevlər ailəsinə istirahət etdikləri Almaniyada, Marenbadendə çatır. Rus səfirin müharibə elan olunacağına dair xəbərdarlığından və Almaniyani təcililə ترک etmək tələbindən sonra Tağıyev ailəsi Berlinə gəlir. Ancaq şəhər həyəcanlı idi, vəğzəl meydanı ağzınacan kükrəyən adamlarla dolmuşdu. Almaniyə ərazisində yaşayan rus tələbələrini mexaniki şəkildə əsir vəziyyətinə düşmüşdü. Tağıyevin qızı xatırladır: "Atamın Berlin bankında 100 min rubl pulu vardı, ancaq ona bircə qəpik də vermək istəmirdilər. Bank müdiriyyəti ilə uzun çəkləşmədən sonra bizim xəclərimizin ödənilməsinə razılaşdılar, ancaq pulu ələ verməkdən qətiyyətlə imtina etdilər. Onda atam Türkiyə səfirliyinə gedərək, vəziyyətin çıxılmazlığını onlara bildirdi. Türk səfiri bizə böyük qayğı göstərərək birbaşa Almaniyə kayzeri II Vilhelm ilə əlaqəyə girdi. Dedi ki, Rusiyanın ən məşhur adamlarından birinə, maqnat Tağıyevə Vətəninə, Bakıya qayıtmaq üçün kömək göstərməyinizi xahiş edirəm. II Vilhelm Tağıyevi də, Azərbaycana da yaxşı tanıyırdı, orada onun xeyli tələbəsi yaşayırdı, Benkendorfun, Simensin şirkətləri çiçəklənir, alman komersantları, mühəndis və texnikləri fəaliyyət göstərirdi. Kayzerin şəxsi göstərişinə əsasən bizə gəmi ayrıldı, üstəlik minadan qorunmaq üçün kreyser də verdilər. Biləndə ki, biz ali silkə mənsubuq, polis rəisi inad göstərdi: "Bir halda ki, aristokratınız, deməli, sizi müşayiət də etməlidirlər. Mənə adamlarınızın siyahısını göstərin." Atama da elə bu lazım idi. O, rus tələbələrindən ibarət 35 nəfərlik fır siyahı verdi - orada ermənilər də, gürcülər də, yəhudilər də vardı. Müharibə onları Berlinədə haqla-

mışdı və bu yolla atam onları əsirlikdən və pis günə düşməkdən xilas etdi."

Birinci Dünya müharibəsi başlayan zaman H.Z. Tağıyev ailəsi Almaniyanın Marenbaden kurortlarında istirahət edirlərmiş. O dövürki Rusiya səfiri onu müharibənin başlanması ilə əlaqədar ölkəni ترک etməyi məsləhət görmüşdür. Ona görə də H. Z. Tağıyev öz ailəsi ilə birlikdə Berlinə getmişlər. Şəhərdəki qarmaqarışıqlıq, vəğzallarda insan çoxluğu, meydanlardakı basırıqlar. Rusiya tərəfdən gəlmələri demək olar ki, mühasirə şəraitinə salmışlar. Hacınin qızının xatirələrində deyilir ki, o vaxt Berlinədəki alman Bankı Hacınin öz pulundan ona qəpik də vermək istəmişmiş. O zaman Hacı türk səfirliyinə gedib əhvalatı türk səfirinə danışmış, o da öz növbəsində həmmən an Almaniyanın kay zeri II Vilhelm ilə birbaşa danışıq aparmışdır. Səfir Azərbaycandan gəlməsi nəft maqnatı haqqında söyləyəyəək onun Bakıya dönmək istəməsini bildirmişdir. II Vilhelm H. Z. Tağıyev haqqında məlumatlı olduğundan və vətəni Azərbaycanda SIEMENS Bekkendorf firmaları ilə işlədiyini xatırlayaraq, kayzer öz sərəncamı ilə Hacıya ayrıca gəmi ayıraraq onu yola salmağı təşkil olunmasını şəhər rəhbərliyinə tapşırmişdir. Hacı varlı olduğundan onu müşayiət edən adamları da gəmi ilə yola salmışlar. Qeyd etmək istərdim ki, 35 yaxın adamların arasında canlarını xilas edən rus, yəhudi, gürcü və erməni millətindən olanlar da var idi.

Çingiz ABDULLAYEV,
texniki elmlər namizədi